

VERANTWOORDING

I ging schrijven, voorzag ik, zoals bleek, dat ik het project pas 'omstreeks 1980' zou kunnen voltooien. Toen het eerste van de drie onderdelen van deel I een apart deel (tevens een apart boek) werd, wist ik voorts dat ik dat 'omstreeks 1980' moest wijzigen tot 'tussen 1980 en 1985'. Ik dacht toen aan in totaal twaalf delen (zijnde twaalf boeken) – die twaalf zijn er, de delen 10 b, 11 b en 11 c als aparte delen meegeteld, vijftien geworden en het totaal aantal boeken werd in plaats van twaalf zes-en-twintig. Het 'tussen 1980 en 1985' is in feite (ik laat mijn bijdragen voor deel 13, waaraan in '67 en '68 nog niet werd gedacht, even terzijde) september 1987 geworden.

Terugziende op het gehele project, constateer ik dat ik van de in totaal 32½ jaar die het in beslag nam (van april '55 tot september '87), bijna 15 jaar (177 maanden) nodig waren voor het schrijven. De directe voorbereiding van de 21 programma's van de serie *De Bezetting* vergde ca. tien maanden en ik schat dat de werkzaamheden die ik voor de vijftien delen verrichten moest tussen het gereedkomen van de concept-manuscripten en hun verschijning in druk ca. twintig maanden hebben gevergd. Het voorbereidende onderzoek van het gehele project nam ca. 15 jaar in beslag, anders gezegd: het schrijven heeft ongeveer evenveel tijd gevergd als het voorbereidende onderzoek.

Dit zijn allemaal termijnen en omstandigheden geweest die ik in '55 niet heb voorzien.

Ik troost mij met de gedachte dat de gecompliceerdheid en de duur van de meeste wetenschappelijke projecten bij hun aanvang ernstig onderschat worden.¹ Gelukkig maar!

Bronnen

Ik heb drie soorten bronnen gebruikt: archiefstukken, publikaties (boe-

¹ In het Voorwoord van deel 12, *Epiloog*, wees ik er op dat de Parlementaire Enquêtecommissie 'Regeringsbeleid 1940–1945', toen zij eind '47 werd ingesteld, dacht in één jaar met haar werk klaar te zijn – dat werden er negen. Nog twee voorbeelden: in '69 werd erop vertrouwd dat de officiële documenten over het Nederlands-Indonesisch conflict 1945–1949 vier delen zouden vullen en dat zullen er negentien worden en toen in '46 aan de befaamde jurist Meijers de opdracht werd gegeven om een nieuw Burgerlijk Wetboek te ontwerpen werd daarvoor gedacht aan een termijn van vier jaar – dat nieuwe BW is nu, meer dan veertig jaar later, nog verre van voltooid.